

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Till: Justitiedepartementet ju.remissvar@regeringskansliet.se och ju.a@regeringskansliet.se

Justitiedepartementets DNR: Ju2019/02387/A

Göteborgs universitets DNR: GU 2019/2157

Remissvar från Göteborgs universitet på:

Stora brottmål — nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38).

Samhällsvetenskapliga fakulteten har samordnat rubricerad remiss. Institutionen för socialt arbete, psykologiska institutionen, statsvetenskapliga institutionen, förvaltningshögskolan och institutionen för sociologi och arbetsvetenskap (samtliga vid Samhällsvetenskapliga fakulteten) samt juridiska institutionen har beretts möjlighet att lämna synpunkter på underlaget.

Synpunkter har inkommit från juridiska institutionen. Beredning har skett med dekan vid Samhällsvetenskapliga fakulteten och utgör Göteborgs universitets (GU:s) remissvar.

Först beskrivs de två övergripande synpunkterna som GU lämnar på remissen. Därefter följer utveckling av dessa resonemang, följt av kommentarer avseende specifika kapitel i betänkandet.

Övergripande kommentarer

SOU 2019:38 har titeln ”Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg”. Valet av titel är illustrativt för två övergripande problem:

- 1) utredningen föreslår generella reformer – som skall gälla i alla brottmål – trots att utredningen uteslutande har fokuserat på stora brottmål;
- 2) Vad som i själva verket är systemförändrande reformer tonas ner i termer av ”nya processrättsliga verktyg”.

Utredningens förslag innebär att de stora brottmålen blir normerande för alla brottmål på ett sätt som inger betänkligheter.

Utredningens förslag medför betydande förskjutningar inom den svenska straffprocessen, från officialprincipen till förhandlingsprincipen och därmed från domstolarna till Åklagarmyndigheten.

Sammantagna innebär utredningens förslag en förskjutning av straffprocessen mot ökad tillämpning av dispositions- och förhandlingsprinciperna, ökat partsansvar och minskat domstolsansvar för domens materiella riktighet. Dessa förändringar skulle på sikt troligen få genomslag

i straffprocessen i sin helhet. Det framstår mot denna bakgrund som betänkligt att förändringarna genomförs på grundval av en utredning vars genomgående fokus har begränsats helt till de stora (men sällsynta) brottmålen behov och förutsättningar, exempelvis tillgången till försvarare.

Fördjupande resonemang till de övergripande kommentarerna

Utredningen fokuserar på stora brottmål,¹ som enligt utredningens egen definition utgör omkring 1 procent av alla brottmål som avgörs vid landets tingsrätter. Det är fullt möjligt att just dessa mål, som säkert ofta avser brottslighet av särskilt allvarligt slag, är särskilt problematiska ur utredningstekniskt och/eller processekonomiskt perspektiv och därför skapar processuella behov som lagstiftningen i sin nuvarande utformning inte kan tillgodose. Utredningens lagförslag inkluderar emellertid ingen definition av stora brottmål, vilket förklaras av att de föreslagna förändringarna är inte avsedda att skapa ett "specialspår" för de stora brottmålen – tvärtom föreslås generella ändringar för alla brottmål (se t.ex. s. 23 och 64). Detta förefaller betänkligt mot bakgrund av att utredningen inte har beaktat förslagets potentiella verkningar i mindre brottmål (vilka, som sagt, utgör den stora majoriteten av de mål som ska handläggas enligt regleringen). Utredningen motiverar detta bl.a. med hänvisning till professionaliseringen av brottmålsprocessen, och pekar på likställdheten mellan åklagare och advokater. Givet att utredningens fokus har varit stora brottmål, i vilka den misstänkte regelmässigt förordnas en offentlig försvarare, är det i och för sig förståeligt att utredningen närmast genomgående verkar förutsätta att den misstänkte biträds av försvarare, vilket yttrar sig på en rad olika sätt i utredningen. Följande passage är illustrativ (s. 30, vår kursivering):

"Vår ambition om ett större partsinflytande i brottmålsprocessen förutsätter ... en brottmålsprocess med åklagare och försvarare som är inställda på dialog och interaktion inom ramen för sina respektive roller."

I mindre brottmål är det dock inte alltid som tilltalade har tillgång till försvarare, i all synnerhet inte under de preliminärstadiet – förundersökningen och förberedelsen – som utredningen föreslår ska ges ökad tyngd. Detta illustrerar väl problematiken med att göra de stora brottmålen till norm för alla mål – stora som små.

Dessa betänkligheter gör sig särskilt starkt gällande i förhållande till de regler som givits en obligatorisk utformning, och där domstolarna själva inte har möjlighet att begränsa tillämpningen till de mål som utredningen haft i åtanke, såsom t.ex. den föreslagna RB 45:10 första meningen om föreläggande att ange den tilltalades inställning och grunden för denna i svaromålet. Utredningen konstaterar visserligen att den tilltalade har rätt att tåga och att det "formellt står den tilltalade fritt att inte svara" på föreläggandet. Detta är väl i och för sig insikter som en advokat i ett större brottmål kan förväntas göra sin klient uppmärksam på (även om lämpligheten av ett sådant föreläggande ändå kan ifrågasättas, se vidare nedan), men en tilltalad i ett mindre

¹ "Stora brottmål" definieras inte i den aktuella SOU:n. En definition återfinns dock i SOU 2017:7 s. 31. Denna är dock påfallande vag: "Någon entydig definition av vad som avses med stora brottmål finns dock inte. Begreppet inkluderar i en mer allmän mening brottmål som antingen har ett mycket omfattande processmaterial eller annars är särskilt komplexa exempelvis för att de innefattar svåra bevis- eller rättsfrågor." Av vad som framgår av nämnda SOU tycks också domstolarna, Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten använda olika definitioner. Utredningens slutsats är också att någon precis definition inte kan ges och inte heller behövs (s. 32): "Det framstår, i enlighet med de överväganden som gjorts vid domstolar och myndigheter, som rimligt att definitionen av vad som utgör ett stort och komplicerat brottmål måste avgöras av omständigheterna i de enskilda fallen utifrån vissa riktmärken om ärendets omfattning och komplexitet. [...] Någon mer preciserad definition av vad som utgör ett stort brottmål är inte nödvändig för genomförandet av vårt uppdrag."

brottmål som möjligen inte har löpande kontakt med advokat under förberedelsen kan knappast förväntas vara medveten om detta och skulle av ett formellt föreläggande kunna skrämmas eller induceras till att ge upp sin rätt att vara tyst. Domstolen själv kan inte begränsa förelägganden av denna typ till de större brottmål där kännedom om den tilltalades inställning enligt utredningen är av särskild betydelse, eftersom stadgandet har givits obligatorisk utformning.

Utredningens förslag medför betydande förskjutningar inom den svenska straffprocessen, från officialprincipen till förhandlingsprincipen och därmed från domstolarna till Åklagarmyndigheten.

Sammantagna innebär utredningens förslag en förskjutning av straffprocessen mot ökad tillämpning av dispositions- och förhandlingsprinciperna, ökat partsansvar och minskat domstolsansvar för domens materiella riktighet. Dessa förändringar skulle på sikt troligen få genomslag i straffprocessen i sin helhet. Det framstår mot denna bakgrund som betänkligt att förändringarna genomförs på grundval av en utredning vars genomgående fokus har begränsats helt till de stora (men sällsynta) brottmålen behov och förutsättningar, exempelvis tillgången till försvarare.

Från ett vidare perspektiv innebär ovanstående utveckling även en maktförskjutning från domstolarna till Åklagarmyndigheten. På så vis får förslagen återverkningar inte bara på vissa grundläggande processprinciper, utan är också i viss mån systemförändrande (jfr s. 32). I utredningen har frågor av detta slag tonats ned och/eller lämnats obehandlade på ett sätt som inte är tillfredsställande.

Synpunkter på enskilda delar av betänkandet

Kapitel 3 och 4

Utredningen utgår ifrån att det finns ett behov av att "krympa brottmålen" i betydelsen begränsa de största målen omfattning (s. 75). Begränsningen är huvudsakligen tänkt att genomföras genom att parterna i processen ges ökade möjligheter att disponera över målet, bland annat genom att "under förberedelsen [...] utifrån sina respektive roller, agera för att klargöra inställningar, grunder, bevisuppgift and andra ställningstaganden inför rättegångar" (s. 116). Detta innebär, åtminstone på ett principiellt plan, att ett flertal viktiga moment som är centrala för straffprocessens dubbla syften (förverkligandeprincipen och skyddsprincipen) genomförs i en fas som föregår domstolsprövningen. Utredningen kan därför sägas utgöra en maktförskjutning från rättskipning genom domstol till genomförande av straffprocessen genom dispositioner mellan åklagare och tilltalad. Detta är en från rättsstatligt perspektiv mycket betydelsefull förändring som inte på ett tillfredsställande sätt motiveras, nyanseras eller diskuteras i utredningen.

Kapitel 5

Förslagen om förändringar i RB 23 kapitlet innebär generellt sett en maktförskjutning från domstolen till åklagaren. Reglerna är fakultativa och förutsättningarna för deras tillämpning är vagt hållna. Allmänhetens och till och med försvarets insyn i förundersökningarna är små. Det framstår därför som mycket svårt att kontrollera att tillämpningen av dessa regler följer krav på saktlighet och objektivitet.

Reglerna om nedläggning av förundersökningen avseende vissa åtalspunkter eller delar av åtalspunkter till följd av den misstänktes medverkan i utredningen riskerar att ge upphov till gränsdragningsproblematik analog med gärningsidentitetsfrågan i fall där misstanke om ytterligare brottslighet uppkommer *efter ett nedlägningsbeslut*. Hur ska det avgöras vilken misstänkt brottslighet som omfattas av ett tidigare nedlägningsbeslut (och som följaktligen inte kan läggas till grund för en ny förundersökning)? Denna fråga är redan problematisk i relation till domens rättskraft, dvs. när det föreligger en lagakraftvunnen dom. Problemen kan förväntas bli ännu svårare i tillämpningen av denna bestämmelse, eftersom det till skillnad från i rättskraftssituationen inte finns någon tydlig och avgränsad gärningsbeskrivning att ta till utgångspunkt.

En annan aspekt som helt saknas i samband med de föreslagna ändringarna om åklagarens möjligheter att komma överens med den misstänkte om nedlägningsbeslut i fråga om vissa åtalspunkter är målsägandeperspektivet. Hur har utredarna förhållit sig till målsägandenas intressen av en rättslig prövning i förhållande till de åtalspunkter som åklagaren kan välja att lägga ner?

Kapitel 6

Utredningen anger att det saknas anledning att tro att den tilltalade skulle vara ovillig att ange sin inställning och grunden för densamma under förberedelsen. Det kan ifrågasättas om inte detta är en optimistisk inställning, särskilt mot bakgrund av att den tilltalade inte förefaller ha något att vinna på sådant samarbete.

Vad gäller förslaget om att den tilltalade ska föreläggas att ange sin inställning och grunden för densamma (föreslagna RB 46:10), så kan det ifrågasättas om det är lämpligt att rätten förelägger den tilltalade att göra något som hen inte kan tvingas till, d.v.s. att ge upp sin rätt att vara tyst. Även om föreläggandet saknar sanktion, kan en mindre välinformerad tilltalad därigenom förmas att agera på ett sätt som hen inte hade önskat göra, i rädsla för att misshaga rätten genom att inte åtlyda ett formellt föreläggande. I vart fall bör ett sådant föreläggande förses med tydlig information om att den tilltalade har rätt att inte yttra sig, utan att en sådan underlåtenhet att följa rättens föreläggande läggs den tilltalade till last.

Kapitel 8

Förslagen i kapitel 8 syftar till att ”tydliggöra domstolens processledande roll” och utgår ifrån samma grundpremiser som utredningen i övrigt: parternas professionalisering och den ökade tillgången till advokater anses möjliggöra ett ökat partsansvar. Att domare inte längre ska få inhämta bevisning eller komplettera förundersökningen utan ett yrkande från en part beskrivs rent av som en ”rättssäkerhetsreform”. Även i denna del kan det ifrågasättas om utredningen på ett tillfredsställande sätt har beaktat vilka konsekvenser förslagen får i mindre brottmål – inte minst vilka risker som kan följa av att domstolens helt saknar möjlighet att komplettera utredningen/förundersökningen utan yrkande från part, exempelvis i mål där en misstänkte inte biträds av försvarare.

Som utredningen själv konstaterar (s. 345) har JK, bl.a. i rapporten ”Felaktigt dömda”, fört fram argument för att domare bör ha ett långtgående ansvar för att se till att utredningen blir fullständig avseende åtgärder som talar till den misstänktes förmån. Liknande synpunkter framförde JK i sitt remissyttrande över Straffprocessutredningens betänkande SOU 2013:17 (som i här relevanta delar påminner om förslagen i SOU 2019:38), vilket återges på följande sätt i utredningen (s. 343):

”JK ansåg ... att det fanns skäl att överväga om det inte alltjämt bör finnas en ventil som ger rätten möjlighet att – om det finns särskilda skäl etc. – besluta om en komplettering av utredningen. En sådan åtgärd borde enligt JK dock alltjämt utgöra ett sällsynt undantag och alltid förutsätta att domaren bedömer att den kompletterade utredningen kommer att vara till fördel för den tilltalade.”

Utredningen redogör förvisso för JK:s uppfattning, men bemöter inte på ett tillfredsställande sätt de argument som JK har fört fram för att åtminstone behålla en ”säkerhetsventil”. I sådana stora brottmål som utredningen har haft för ögonen skulle förmodligen en sådan ventil aldrig behöva utnyttjas, och det är därmed förstäligt att utredningen inte föreslår att sådan skall införas. En begränsad möjlighet att komplettera utredningen skulle dock möjligen kunna fylla en funktion i mindre mål där den misstänkte saknar försvarare. Att frågan inte har analyserats närmare med fokus på de mindre brottmålen – trots att utredningens förslag också kommer att gälla i dessa mål – är i vart fall inte acceptabelt.

Malin Broberg

Dekan, Samhällsvetenskapliga fakulteten, Göteborgs universitet

Göteborg 11 november 2019